

Nacionalismus, jeho podoby a projevy

obsah

4 | Chaos jako cesta k upevnění moci

ROZHOVOR | TÉMA O boji se silicím nacismem a xenofobií, tajných dohodách s Ruskem, o potřebě osobní odpovědnosti a politikách udržujících moc s mužem, který Viktoru Orbánovi sebral ústavní většinu, s maďarským poslancem Zoltánem Készem.

Rozhovor se Zoltánem Készem

8 | Nacionalismy staré a nové: konec jedné epochy, nový počátek či metamorfóza?

ANALÝZA | TÉMA Na sklonku 20. století se hovořilo o konci éry nacionalismu a nástupu věku postnacionalního paradoxně na vlně etnických konfliktů, vzniku nových národních států a jiných projevů nacionalismu. Ten však měl být jenom opožděným dobíháním starých národních hnutí, nápravou historické křivdy či stínem minulosti v ještě nedospělé části světa...

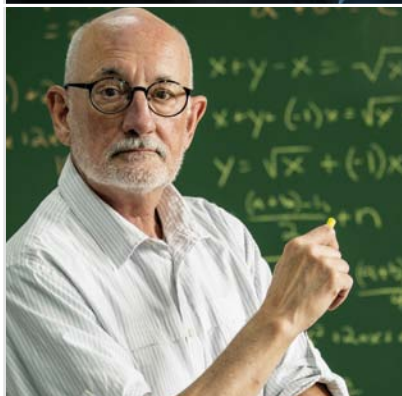
Autor Jaroslav Ira

11 | Kontrola zpravodajských služeb à la chytrá horákyň

ANALÝZA | TÉMA „Ani ve dne, ani v noci, ani ustrojená, ani nahá, ani pěšky, ani na voze,“ tak zní úkol pro chytrou horákyň v pohádce Boženy Němcové. A zdá se, že podobně zněl i úkol, jak naplnit slib vlády zavést kontrolu zpravodajských služeb.

Autor Jaroslav Salivar

14 | Platy učitelů: Nízké a příliš rovnostářské

ANALÝZA | TÉMA Zářijová studie autorů z CERGE-EI poukazuje na setrvale nízké platy učitelů základních škol. Studie vychází především ze srovnání učitelských platů s platy v jiných profesích vyžadujících vysokoškolské vzdělání. Studie přichází k málo překvapivému zjištění: učitelské platy jsou málo atraktivní.

Autor Pavol Minárik

CI Time

Odborný analytický měsíčník

Číslo 8

Ročník V.

Říjen 2015

Vydává

CI Consult & Research, s.r.o.,
ve spolupráci s vysokou školou

CEVRO Institut

IČ: 24772461

Jungmannova 29/19,

110 00 Praha 1, Nové Město

Kontakty

Telefon: 224 054 087

www.cicar.cz, citime@cicar.cz

Redakce

Šéfredaktor

Josef Šíma

Odborní konzultanti redakce

Ivan Langer, Ladislav Mrklas

Tajemnice redakce

Petra Viktorová

Art director

Ivo Kubát (Multimedia Atelier)

Stálí spolupracovníci

Milan Cabrnach, Jiří Frgal,

Jakub Kříž, Aleš Kučera,

Daniel Kunštát, Pavol Minárik,

Jaroslav Salivar, Harald Scheu,

Jiří Šedivý, Petr Valenta,

Alexandr Vondra

Fotografie

8–12, 14–15 fotolia.com

Jazyková korektura

4JAN Public Relations, s.r.o.

Registrace MK ČR E 19998,

ISSN 1804-8099

Vážení čtenáři,

hlavním tématem říjnového čísla CI Time je nacionalismus, jeho podoby a projevy. Člen Centra středoevropských studií dr. Jaroslav Ira se ve svém textu zamýšlí nad metamorfózami povahy nacionalismu v době postmoderní a ukazuje, jak vedle sebe koexistuje nacionalismus „banální“ i xenofobní. Jádrem čísla časopisu je rozhovor s maďarským poslancem Zoltánem Készem, který svým volebním úspěchem před několika měsíci sebral ústavní většinu straně Fidesz a jehož nejsilnější obavy o osud maďarské společnosti vyplývají též z nárůstu xenofobie a nacionálního socialismu.

Ředitel Centra bezpečnostních studií Jaroslav Salivar ve svém textu objasňuje, v čem spočívá bezzubost novely zákona o zpravodajských službách, která vešla v platnost na konci září, a vedoucí katedry ekonomie vysoké školy CEVRO Institut dr. Pavol Minárik v závěrečném článku ukazuje na problém rovnostářství při odměňování českých učitelů.

Příjemné čtení,

Josef Šíma,
*rektor vysoké školy CEVRO Institut
a šéfredaktor*

Ivan Langer,
*zakladatel společnosti
a odborný konzultant redakce*

Ladislav Mrklas,
*zakladatel společnosti
a odborný konzultant redakce*

Chaos jako cesta k upevnění moci

O boji se sílícím nacismem a xenofobií, tajných dohodách s Ruskem, o potřebě osobní odpovědnosti a politikách udržujících moc s mužem, který Viktoru Orbánovi sebral ústavní většinu, s maďarským poslancem Zoltánem Készem.

Rozhovor vedl **JOSEF ŠÍMA**

Jak přesně se rodil váš příběh, příběh muže, který sebral Viktoru Orbánovi ústavní většinu v parlamentu?

Na začátku mého příběhu je zájem o otázky svobody, tržního hospodářství a rakouské školy někdy v době před deseti lety. Začal jsem se systematictěji těmto věcem věnovat, navštěvoval jsem semináře a potkal jsem správné lidi na správném místě. Výsledkem bylo, že jsem v roce 2011 v Maďarsku založil think-tank Free Market Foundation. Brzy se ukázalo, že jde o úspěšný projekt – měli jsme spoustu publikací, organizovali vzdělávací akce, provozovali jsme hojně navštěvovaný blog kapitalismus.com.

O co vám především šlo? Čeho jste chtěli dosáhnout?

Chtěli jsme hlavně vzdělávat lidi. Zjistili jsme totiž, že lidé nevědí téměř nic o ekonomii jako takové, natož aby znali nějaké subtilnější argumenty pro tržní řešení problémů. Lidé nevědí,

co to jsou peníze, co je podstatou úvěru, zkrátka unikají jim zcela elementární terminologické věci. Podíváme-li se na to, jak krize zasáhla Maďarsko, vidíme, že přesně tyto věci jsou odpovědné za to, že si lidé brali úvěry v cizích měnách a téměř třetina obyvatelstva se dostala na pokraj bankrotu. Většinu lidí vůbec nenapadlo, že existuje kurzové riziko. A tak jsme se zaměřili na vzdělávání a já osobně jsem přednášel třeba i pro šestileté děti na základních školách a vysvětloval jim jednoduše, jak fungují banky. Součástí našich vzdělávacích programů napříč věkovými skupinami byl též důraz na klíčový význam osobní odpovědnosti. V Maďarsku, patrně stejně jako v České republice, stále bojujeme s dědictvím komunismu, kdy lidé při jakémkoli problému okamžitě volají po tom, aby jim pomohl stát. Vysvětlovali jsme, že člověk má být odpovědný za své jednání, ať již jde o podnikání, rodinu nebo jiné věci. Chtěli jsme lidem uká-

PANIKA A CHAOS VYTVÁŘEJÍ SITUACI,

kdy lidé začnou volat po rozhodné akci vůdce. A přesně na toto Orbán čekal. Chtěl vypadat jako spasitel, silný vůdce, který problémy vyřeší.

zat, že jsou to oni, kdo mají mít život pevně v rukou.

Vzdělávání a osvěta jsou nepochybně důležité, ale vy jste se vydal do jiného světa. Vstoupil jste do politiky a postavil se proti mocnému Viktoru Orbánovi. Proč jste to udělal a co vám nejvíc vadí na politice Fideszu?

Podíváte-li se na posledních pět let, a ani nemusíte být nějakým vyhraněným zastáncem svobodných trhů, musíte odmítnout spoustu věcí, které Viktor Orbán udělal – znárodnění penzijních fondů, zmonopolizování trhu výroby tabáku, zdanění úspěšných podnikatelů, a to i zpětně, vytvoření vysoce korupčního prostředí, kdy např. 25 až 30 procent evropských peněz končí na účtech politiků a takto bychom mohli ještě dlouho pokračovat. Na podzim minulého roku jsem si řekl, že se na to nemohu už více dívat, že prostě nesnesu pohled na to, co se děje v mé zemi. Celá země se vyvíjí velmi špatným směrem a já – jako bývalý učitel – jsem to nejlépe viděl skrze problémy školství, jež jsem velmi dobře znal. Viděl jsem všechnu tu propagandu, která je ve školách pěstována, jak mizí svoboda volby, například co se týče volby učebnic nebo výběru školy. Loni na podzim se pak v mém městě konaly doplňkové volby do parlamentu, protože stávající poslanec se stal evropským komisařem. V zemi zároveň probíhala řada demonstrací a já jsem v mém městě jednu spoluorganizoval. Přednášel jsem před davem lidí svůj projev a lidé se mne najednou zeptali, zda se budu ucházet o uvolněné místo poslance. A celé to přišlo ještě ve významnou chvíli mého života, neboť se mi dva dny předtím narodil syn. Po demonstraci jsem se bavil s lidmi a ti mne přesvědčovali, že kandidovat mám. Tak jsem šel za svou ženou do porodnice a oznámil jí tu šokující novinu, že jsem se rozhodl kandidovat do parlamentu. A pak začal kolotoč. Kandidoval jsem jako nezávislý, ale podporovalo mne šest stran, od socialistů až k liberálům. Nikdo nevěřil tomu, že bych opravdu mohl vyhrát.

KDYŽ SE ROZDÁVAJÍ VĚCI ZDARMA

Co je příčinou toho, že je Viktor Orbán tak populární?

Podívejte se, co dělá. Před volbami do parlamentu v roce 2014 zákonem omezil výši poplatků za energie. Tu kampaň rád označuji za lákání obyvatel na pivo zdarma. Prostě rozdáváte věci! Zákonem snížíte o nějakých 20 procent ceny energií a lidé to každý měsíc vidí na složenec a říkají si, jak se o ně ta vláda pěkně stará. Vůbec je nenapadne, že takovéto praktiky připomíná-

ORBÁN V TU DOBU

začal velkou kampaň a po Maďarsku se objevily billboardy, které lidem říkaly, že přijdou imigranti a seberou jim práci, že budou ničit naši kulturu apod. Šlo o to vyvolat mezi lidmi obavu z toho, co přijde.

nají doby socialismu. Lidé velmi často žijí ze dne na den a víc je nezajímá. K dosažení dvoutřetinové většiny v parlamentu ale Fideszu pomohla také změna volebního systému – zavedení jednokolového systému voleb a změny volebních okrsků.

Rád bych se zeptal ještě na jednu politickou událost, která rezonovala médií po celém světě, a sice na okolnosti slavného Orbánova projevu, v němž

vyhlásil konec liberální demokracie a přihlásil se spíše k modelu, který známe z Ruska, Turecka, Číny nebo Singapuru.

Z pohledu domácí politiky je třeba uznat, že Orbán svou hru hraje opravdu mistrně. O neliberální demokracii může bez problémů v Maďarsku hovořit, protože termín liberalismus mezi lidmi ztratil jakýkoli pevný význam. Těžko se mi to říká, ale lidé prostě nevědí, co to znamená. Mají pocit, že jde o jakýsi vágní pojem znamenající korupci a nešvary kapitalismu. Nesmíme též zapomínat, že jsme v Maďarsku po roce 2000 měli liberálně-socialistickou koalici. Takže když se Orbán vysloví pro neliberální demokracii, lidé na to reagují pozitivně. Kdybyste se zeptali lidí, co Orbán myslí onou neliberální demokracií, devět z deseti by vám řeklo, že přesně nevědí, co tím myslel, ale byli by rádi, že zavrhuje liberalismus.

RUSKÁ STOPA

Kdyby to bylo takto, šlo by o normální politickou hru, kdy se politik chce zalíbit voličům. Nešlo by o zásadní přelom v pojetí politického systému...

Celá věc má ještě jeden zásadní rozměr. Jde o vyslání signálu Evropské unii na straně jedné a Rusku na straně druhé. Nezapomínejme na to, že se Orbán v posledních letech velmi sblížil s Vladimírem Putinem. V jednom rozhovoru, který jsem dával minulý týden, jsem řekl, že Orbán se stává Putinovým velvyslancem v Bruselu. V Putinově zájmu je dezintegrovat Evropskou unii, a jsem přesvědčen o tom, že Orbán je součástí tohoto plánu. Druhou věcí jsou tajné dohody s Ruskem z minulého roku. Jde o ohromné přesuny peněz z Ruska, jadernou energetiku a patrně i další věci. Vše je tajné a nelze získat bližší informace, prý snad za 30 let se dozvíme, o co přesně jde. Orbán tedy balancuje mezi EU a Ruskem a patrně sám neví, kde přesně bude stát za pár let. Ví však, že dnes musí být kdesi uprostřed, v jednom okamžiku být na straně EU, hned poté ale proti EU a s Ruskem. Vidíme to na jeho projevech. Má-li řeč třeba ve Vídni, zní jako prozápadní politik, přijede-li druhý den domů a promluví-li, je to úplně jiný projev. Zkrátka záleží na obecnstvu, ke kterému hovoří.

Nelze tedy z jeho kroků usuzovat na nějakou zásadní změnu povahy režimu, ale jde o strategickou politickou hru?

Strategickou politickou hru, kdy jde o udržení politické moci. Orbán v politice několikrát prohrál a nechce, aby se mu to stalo znovu. Chce zůstat u moci, ať se děje, co se děje. Podíváte-li se na všechnu tu centralizaci a koncentraci moci, ke které v Maďarsku dochází, je zřejmé, že se Orbán možná v příštích 20 letech nechce svého vlivu vzdát.

PLOT JAKO DIVADLO PRO VOLIČE

Nemohu se nezeptat na problém imigrace, v němž Maďarsko hraje významnou roli, a na některé jeho kroky, jako je třeba stavba plotu na hranicích, které se stávají předmětem vášnivých debat.

Jedná se o extrémně zajímavé téma, jež v sobě skrývá mnoho důležitých aspektů. Podíváme-li se obecně na problém přistěhovalectví, je u jeho podstaty základní liberální požadavek na svobodu pohybu lidí a pracovní síly, který zároveň přináší řadu ekonomických pozitiv. Maďaři mají velkou zkušenost s migrací po roce 1956, kdy více než 200 tisíc lidí odešlo a usadilo se jinde. V cizích zemích pak v podstatě žili dobrý život. Druhou věcí jsou současné politické hry a otázka onoho plotu, o němž jste hovořil. Letos v lednu se už vědělo, že kvůli problémům v Sýrii i jinde dojde k příchodu uprchlíků, kteří dorazí i do Maďarska. Orbán v tu dobu začal velkou kampaň a po Maďarsku se objevily billboardy, které lidem říkaly, že přijdou imigranti a seberou jim práci, že budou ničit naši kulturu apod. Šlo o to vyvolat mezi lidmi obavu z toho, co přijde. Čas běžel a v červenci a začátkem srpna už v zemi bylo spousta imigrantů a Orbán jim bránil v průchodu do Rakouska. Najednou se argumentovalo nutností registrace a jednání v souladu s evropskými zákony. Ty však nebyly dodržovány po dobu předchozích sedmi měsíců a nebylo to předmětem debat! Změna přišla až nyní. Proč? Protože v zemi bylo zablokováno více a více migrantů a problém rostl a rostl. Lidé je najednou nemohli přehlédnout. Byli všude. Na nádražích i ve večerních zprávách. Panika a chaos vytvářejí situaci, kdy lidé začnou volat po rozhodné akci vůdce. A přesně na toto Orbán čekal. Chtěl vypadat jako spasitel, silný vůdce, který problémy vyřeší. To byl pravý okamžik na stavbu plotu. A po Maďarsku se objevily nové billboardy, které hlásaly, že země je zachráněna a problém vyřešen. Plot samozřejmě nic neřeší a migranty nezastaví. Ti jdou do Chorvatska, pak zase do Maďarska, odkud je vlaky odvázejí do Rakouska. V čem je rozdíl? Jaký to má smysl? Je to divadlo pro voliče. Orbán může lidem říci: Vidíte, já jsem mocný, já to vyřešil! Toto je jedna interpreta-

ce událostí. Druhou je politická hra proti straně Jobbik. Řada voličů Fideszu přešla ke straně Jobbik. Teď se vrací.

Dovolte mi poslední otázku. Víím, že vaše nadace se velmi hlasitě vyslovuje proti nenávisti, antisemitismu, xenofobii a využívá inovativní metody, jako je boj prostřednictvím humoru, snažíte se zesměšnit primitivní názory radikálů obhajujících nacismus. Proč to děláte? Jsou tyto zhoubné myšlenky opravdu na vzestupu?

Podívejte se, kolik lidí v Maďarsku by dnes hlasovalo pro Jobbik. Je to okolo milionu lidí, kteří slyší na hesla „Maďarsko Maďarům“, kteří by nejraději celou zemi oplotili, aby se nikdo nedostal dovnitř. Sami se považují za radikální pravici, ale je zjevné – podíváme-li se na jejich ekonomický program – že se jedná o socialistické, velmi socialistické hnutí, stejně jako tomu bylo s nacisty v Německu. Představují opravdové nebezpečí. Hrozivou je vize, že v příštích volbách v roce 2018 budou bývalí voliči Fideszu volit Jobbik. Socialisté nejsou alternativou, protože jsme měli jejich osmiletou vládu a lidé si to pamatují. Proto doufám, že můj volební úspěch lidem ukáže, že existuje opravdová alternativa – že to není alternativa socialistická, nacistická ani nejde o pokračování stávající nadvlády strany Fidesz. Chci se všemi silami zasadit o to, aby v příštích volbách tato alternativa pro maďarské voliče existovala.

ZOLTÁN KÉSZ

- překladatel a bývalý učitel angličtiny a historie, autor několika učebnic;
- v roce 2012 patřil mezi první absolventy Atlas Leadership Academy;
- spoluzakladatel a prezident vlivného maďarského think-tanku Free Market Foundation;
- od února 2015 poslanec maďarského parlamentu, kdy jako nezávislý kandidát uspěl v doplňovacích volbách a sebral ústavní většinu straně Fidecz;
- žije ve městě Veszprem.

Nacionalismy staré a nové: konec jedné epochy, nový počátek či metamorfóza?

Na sklonku 20. století se hovořilo o konci éry nacionalismu a nástupu věku postnacionálního paradoxně na vlně etnických konfliktů, vzniku nových národních států a jiných projevů nacionalismu. Ten však měl být jenom opožděným dobíháním starých národních hnutí (Katalánci, Slováci), nápravou historické křivdy (nezávislost pobaltských republik) či stínem minulosti v ještě nedospělé části světa (Jugoslávie, celý postsovětský a „třetí“ svět). Globalizace a v Evropě také prohlubující se integrace měly být hlavními silami, jež odkážou nacionalismus jednou provždy do dějin.

JAROSLAV IRA | Autor je členem Centra středoevropských studií, společného vědeckého a výzkumného pracoviště Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR a vysoké školy CEVRO Institut

V poslední době se však vnučuje neméně epochální otázka, podněcovaná například vzestupem krajní pravice napříč Evropou: Nepřichází nyní věk nového nacionalismu? Nebyl postnacionalismus jen dočasnou iluzí?

DOBA BANÁLNÍHO NACIONALISMU

Specialisté vedou již léta diskuzi, zda nacionalismus a samotné národy jsou záležitostí veskrze moderní, zda moderní epochu předchází. Podobná debata se nyní otevřela v souvislosti s koncem moderní společnosti a nástupem světa postmoderního či globalizovaného. V obou debatách je však nutné rozlišit, jestli hovoříme o národu, nacionalismu, národním státu nebo národní identitě, ale také co rozumíme jejich vz-

stupem či ústupem. Můžeme například hovořit o klesající intenzitě národní identity coby postoje či prožitku jedince, což však neznamena nutně klesající význam této identity ve srovnání s jinak založenými identitami (evropské, regionální, náboženské). A relativně vlažné projevy ztotožňování se s národem v řadě starých národních států už vůbec neznamenají, že by tím docházelo ke zpochybnění národa jako prvořadého rámce politické identity. Jak ukázal již před časem Michael Billig, i ve společnostech, kde tzv. „horký“ nacionalismus, symbolizovaný zaníceným máváním národní vlajkou a odpovídající spíše národním hnutím a etnickým konfliktům, se zdá být věcí minulosti (např. Velká Británie), se v každodenní realitě setkáváme s reprodukcí národa jako samozřejmé kate-

gorie, skrze niž vnímáme svět. Tento tzv. „banální nacionalismus“, jenž se projevuje např. v členění denního tisku na domácí a zahraniční rubriku, zůstává nepovšimnutý ze strany běžného občana, ignorujícího tváře národních buditelů na bankovkách a jejich sochy v městském prostoru stejně jako vlajky, jež pokojně visí na zdech veřejných budov.

Ústup „horkého“ nacionalismu a menší míra nacionálních konfliktů nicméně nejsou jedinými známkami konce věku nacionalismu. Poukazuje se na tři další příznaky: dotvoření národních států v globálním měřítku, eroze národních států a vzestup kosmopolitismu jako světového názoru, jenž volá po nových podobách politických kolektivů. Historičtí sociologové, kteří se zabývají utvářením národů, již nepředpokládají další výraznou vlnu

TENTO TZV. „BANÁLNÍ NACIONALISMUS“,

jenž se projevuje např. v členění denního tisku na domácí a zahraniční rubriku, zůstává nepovšimnutý ze strany běžného občana, jenž ignoruje tváře národních buditelů na bankovkách a jejich sochy v městském prostoru stejně jako vlajky, jež pokojně visí na zdech veřejných budov.

vzniku národních států. Až na výjimky se totiž naplnil starý sen nacionalistů, že každý národ má mít i svůj stát. Z toho ještě neplyne, že by národní stát přestal být klíčovou formou politického uspořádání. Jiní autoři ovšem poukazují právě na oslabení národního státu ve vztahu k nadnárodním politickým i hospodářským subjektům, migraci, šíření globální masové kultury a dalších projevů globalizace. S tím se pojí také kouzlo kosmopolitních idejí a projektů, včetně evropské integrace, jejichž zastánci vědomě usilují o překonání národního rámce. Například sociolog Gerard Delanty se domnívá, že

© luzitaniya - Fotolia.com

globalizace přináší ve vývoji společnosti zcela nové podmínky. Národ přestává být nejdůležitějším způsobem, jímž se řešily dvě základní a protichůdné tendence moderní epochy: utváření velkých kolektivů a jejich odlišení se navzájem. Role národa jako klíčového nástroje k integraci společnosti začíná slábnout. Mění se proto i povaha a role nacionalismu. Ten sice nadále tvoří výrazný prvek současnosti, avšak stává se jen jednou z mnoha politik identity. Co však zůstává, je jakobínský étos radikální svobody, jenž dle Delantého dodává nacionalismu – starému i novému – silný potenciál násilí.

NACIONALISMUS V MNOHA PODOBÁCH

Jiní autoři však zdůrazňují houževnatost nacionalismu v nových podmínkách. Například Alain Dieckhoff označuje konec nacionalismu za pouhou iluzi, přestože globalizace nepochybně oslabila regulativní schopnosti národního státu. Nejen marxisté, ale i liberálové či postnacionalní republikáni se domnívali, že epochu nacionalismu nahradí věk univerzalizmu. V rozporu s jejich očekáváním se však ukazuje, že globalizace spíše podněcuje nové formy nacionalismu, a navíc nabízí nacionalistům nové možnosti, například možnost snadno šířit nacionalistická hesla a symboly či rychle mobilizovat příslušníky svého etnika díky internetu a sociálním sítím. Jiní autoři poukazují na to, že nacionalismus představuje jednu z forem rezistence vůči globalizaci. Přestože nabývá především krajně pravicový ráz, nacionalismus je atraktivní napříč politickým spektrem. Odpor vůči globálním elitám ve jménu národa může být proto veden i z levicových pozic, v jazyce národní svrchovanosti a zájmů lidu, jak bylo možné sledovat např. v Řecku v kontextu dluhové krize, a nejen jako xenofobní vymezování se vůči „cizímu“. Někteří autoři volají po jemnějším rozlišování: vedle xenofobního nacionalismu, který se dnes vymezuje zvláště proti neevropské imigraci a islámu, lze pozorovat obrát k národu v širší společnosti, jenž

NÁROD PŘESTÁVÁ BÝT

nejdůležitějším způsobem, jímž se řešily dvě základní a protichůdné tendence moderní epochy: utváření velkých kolektivů a jejich odlišení se navzájem.

představuje spíše obrannou reakci na změny ve společnosti, např. vlivem migrace, či na postup evropské integrace a z něj plynoucí pocit ztráty jakékoli samosprávy, avšak nevyznačuje se xenofobií či šovinismem.

Ukazuje se tedy, že současný nacionalismus je třeba vnímat v rozmanitosti a širším významu. Obvykle totiž bývá spojován jen s národními hnutími, která usilují o vlastní národní stát, s národními menšinami, které zpochybňují stávající národní státy, nebo s ultranacionalistickými, většinou krajně pravicovými politickými stranami. Například Michael Hechter rozlišuje tzv. nacionalismus státotvorný, periferní, iredentistický a sjednocující. Takové rozlišení však nestačí pro orientaci v současné realitě. Chápe totiž nacionalismus v klasickém pojetí Ernesta Gellnera jen jako ideologii, která usiluje o soulad etnické skupiny a politického celku. Necháává však stranou postoje a jednání, které sice vidí v národu ústřední hodnotu, nechťejí však měnit politické hranice. K nim patří např. „majoritní nacionalismus“. Autoři tohoto termínu obracejí pozornost k nacionalismu, jež uplatňuje etnická většina v soudobých národních státech multietnické povahy. Studují zdánlivě neutrální politiky a právní instituce, v jejichž podloží však působí – více či méně přiznané – kulturní zájmy dominantního etnika, např. anglofonní společnosti v Kanadě. Také soudobý extrémní nacionalismus je třeba vnímat diferencovaněji. Ačkoliv v lecčems navazuje na extrémní nacionalismus meziválečný, např. v důrazu na homogenitu a integritu národa a v odporu vůči cizímu a kosmopolitnímu, v jiných ohledech představuje no-

vum: neobrací se tolik vůči sousedům, ale spíše dovnitř společnosti nebo za hranice Evropy. Riziko vidí spíše v imigraci a pronikání neevropské a radikálně odlišné kultury. Svou sílu čerpá z pěstovaného strachu, že dojde k plíživé proměně „etnického jádra“ daného státního národa, což se následně projeví v úpravě norem a institucí příslušného státu. Tato obava se projevuje jak v zemích typu Francie, jejíž národ se vyvíjel tzv. občanskou cestou a která je v současnosti společností poměrně heterogenní, tak i v zemích typu České republiky, kde se relativní kulturní homogenita společnosti kombinuje se silnou tradicí utváření českého národa jako primárně kulturně vymezeného kolektivu.

GLOBALIZACE ZMĚNU NEPŘINESLA

Pokusíme-li se o shrnutí: éra nacionalismu se uzavřela snad jen v tom smyslu, že se v zásadě dovršilo utváření národních států, jakkoliv některá národní hnutí stále probíhají. Méně shody panuje ohledně etnického násilí, rétoriky nacionalismu či významu národní identity v politických postojích. Zatímco se v poválečném období zdál být nacionalismus historicky překonaný, alespoň na Západě, s nástupem nové krajní pravice se stále více hovoří o nové vlně nacionalismu, jež se zdaleka nemusí omezit jen na okraj politického spektra. Jak navíc ukazují koncepty „banálního“ nebo „většinového“ nacionalismu, vnímání světa primárně v národních kategoriích a skrze nepřiznané zájmy majoritních národností v jednotlivých státech zdaleka nemizí ani v postindustriálních a liberálnědemokratických zemích Západu. V neposlední řadě se ukazuje, že globalizace zatím nepřináší nové podmínky, v nichž národy budou nahrazeny jiným typem společnosti. Spíše se zdá, že tvoří analogii k jiným příkladem hegemonie v minulosti, jako bylo například kosmopolitní osvícenství, nadvláda frankofonní kultury a v poslední i francouzské armády, jež stály u zrodu klasického nacionalismu 19. století.

Kontrola zpravodajských služeb à la chytrá horákyně

aneb pravomoci opět rostou, kontrola zůstává bezzubá

„Ani ve dne, ani v noci, ani ustrojená, ani nahá, ani pěšky, ani na voze,“ tak zní úkol pro chytrou horákyň v pohádce Boženy Němcové. A zdá se, že podobně zněl i úkol, jak naplnit slib vlády zavést kontrolu zpravodajských služeb (ZS).

JAROSLAV SALIVAR | Autor je ředitelem Centra bezpečnostních studií (CEBES) vysoké školy CEVRO Institut

A to přesto, že se pravomoci zpravodajských služeb opět rozšiřují. Budou moci prolomit daňové a bankovní tajemství, budou moci žádat informace od operátorů. Novela zákona o zpravodajských službách nabyla účinnosti dnem 25. 9. 2015.

Česká republika disponuje dnes třemi zpravodajskými službami, které jsou zakotveny v zákoně č. 153/1994 Sb., o zpravodajských službách, ve znění pozdějších předpisů. Jsou to Bezpečnostní informační služba, tzv. civilní kontrarozvědka (což je také hojně užívané, ale nesprávné označení, protože kontrarozvědná činnost je jen jednou z mnohých náplní práce vnitřní zpravodajské služby), která zabezpečuje informace mj. o záměrech a činnostech namířených proti demokratickým základům, svrchovanosti a územní celistvosti České republiky, pro-

ti jejím významným ekonomickým zájmům či týkající se organizovaného zločinu a terorismu. Je upravena blíže zákonem č. 154/1994 Sb., o Bezpečnostní informační službě, ve znění pozdějších předpisů. Další zpravodajskou službou je Úřad pro zahraniční styky a informace, tzv. civilní rozvědka, která zabezpečuje informace mající původ v zahraničí, důležité pro bezpečnost a ochranu zahraničněpolitických a ekonomických zájmů České republiky. Tato služba nemá specifickou úpravu ve zvláštním zákoně a je součástí rozpočtové kapitoly ministerstva vnitra. Poslední zpravodajskou službou ČR je Vojenské zpravodajství, které po reformě od roku 2005 vykonává funkci jak rozvědky, tak kontrarozvědky, a to jako součást ministerstva obrany, přičemž zabezpečuje zejména informace důležité

pro obranu a zajištění bezpečnosti ČR. Je blíže upravena zákonem č. 289/2005 Sb., o Vojenském zpravodajství, ve znění pozdějších předpisů.

Zpravodajské služby ke své činnosti využívají řadu oprávnění, kterými v zákonech v poměrně široce vymezených případech a za zákony daných podmínek mohou používat prostředky, jimiž je zasahováno i do ústavně zaručených lidských práv a svobod, a to včetně odposlechů, sledování, informací z bankovního tajemství či získávání řady dalších citlivých informací, včetně osobních údajů. Je to logické, zpravodajské služby taková oprávnění ke své činnosti potřebují. Na druhou stranu, vzhledem k rozsahu a citlivosti těchto oprávnění, je v demokratickém právním státě nezbytně nutné, aby nad činností zpravodajských služeb a využíváním jejich oprávnění existovala kontrola.

ZÁSADNÍ PROBLÉM – ABSENCE NEZÁVISLÉ KONTROLY

Podle zákona o zpravodajských službách za jejich činnost odpovídá a koordinuje ji vláda. Zpravodajské služby tak v první řadě podléhají její kontrole. Taková kontrola je sice důležitá, ale vzhledem k tomu, že je to právě vláda, pro niž zpravodajské služby pracují, tato forma kontroly nezaručuje naprostou objektivitu. Z toho důvodu zde zákon vymezuje ještě další kontrolní orgán, postavený mimo

vládu (a vládě v podstatě nadřazený), a to Parlament.

Zvláštní zákony pak tuto bezzubou a nedostatečnou kontrolu blíže rozvádějí. Kontrolu činnosti Bezpečnostní informační služby vykonává Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, která k tomuto účelu zřizuje zvláštní kontrolní orgán (tím je Stálá komise pro kontrolu činnosti BIS). Stejný způsob kontroly je zaveden i pro činnost Vojenského zpravodajství, kdy kontrolu vykonává k tomu zřízená Stálá komise pro kontrolu činnosti Vojenského zpravodajství Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Tyto kontrolní parlamentní orgány mají ale právo pouze na obecné informace o činnosti zpravodajských služeb, o uložených úkolech, vnitřních předpisech či rozpočtu. Pokud jde o kontrolu postupu zpravodajských služeb v jednotlivých kauzách, má kontrolní orgán právo vyžadovat pouze zprávu o použití zpravodajských prostředků, a to pouze v již ukončených věcech a případech, a dále pak na obecné informace, mj. o počtu případů použití zpravodajské techniky, o zaměření a počtu řešených případů a věcí, o počtu případů, ve kterých byla podána žádost o poskytnutí informací, které jsou předmětem bankovního tajemství.

V případě ÚZSI taková mimoexekutivní kontrola pak chybí zcela. Pro úplnost, hospodaření se státním majetkem a plnění státního rozpočtu u zpravodajských služeb je oprávněn kontrolovat Nejvyšší kontrolní úřad, jehož plán činnosti je ovšem takový, že je schopný takovou kontrolu vykonat nanejvýš jednou za několik let, pokud vůbec.

Neexistuje tedy účinný a zcela nezávislý kontrolní mechanismus, který by u kterékoliv naší zpravodajské služby dokázal odhalit zneužívání jejich obsáhlých a stále větších pravomocí, zejména při prolamování ústavou garantovaných lidských práv a svobod.

Z výše uvedených důvodů proto odborná veřejnost již dlouhodobě volá po tom, aby byla ustanovena jednak kontrola činnosti rovněž pro ÚZSI a dále aby byl zaveden další stupeň kontroly zpravo-

dajských služeb, tj. nezávislé kontroly, která by byla oprávněna provádět kontrolu v oblasti dodržování práva a ochrany základních lidských práv při činnosti zpravodajských služeb, a to rovněž u neukončených věcí (tzv. živých kauz). Taková kontrola byla již mimochodem připravována vládou Mirka Topolánka (ODS), avšak kvůli předčasnému konci vlády v roce 2009 nebyla příprava dotažena do konce.

SOBOTKOVY ZMĚNY

Nyní předložil premiér Bohuslav Sobotka (ČSSD) poslancům věcné zásady nové právní úpravy dvoustupňové kontroly zpravodajských služeb ČR k diskusi. Na první pohled se zdá, že by premiér snad i zasloužil pochvalu za snahu tuto problematiku konečně vyřešit. Návrh zachovává současné modely kontroly zpravodajských služeb, uvedené výše, a zároveň počítá se dvěma hlavními změnami.

Tou první je zavedení kontroly činnosti ÚZSI, kterou by vykonávala Poslanecká sněmovna prostřednictvím zvláštního kontrolního orgánu, vytvořeného obdobným způsobem, jako jsou kontrolní orgány pro BIS a VZ, kdy by se jednalo o kontrolní orgán složený ze sedmi poslanců s obdobnými pravomocemi, jako mají současné kontrolní orgány. Zároveň návrh doporučuje vrátit právní úpravu platnou a účinnou do konce roku 2005, kdy přístup k utajovaným informacím u poslanců – členů kontrolních orgánů podle zvláštních zákonů – byl podmíněn získáním bezpečnostní prověrky stupně Přísně tajné (dnes toto oprávnění mají bez dalšího, podle zákona č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti, ve znění pozdějších předpisů). Byl to jeden z důvodů, proč žádný zpravodajec žádnou opravdu důležitou tajnou informaci poslaneckému komisaři prostě nesdělil. Je to logické, poslancem může být každý, i psychicky či jinak narušený člověk, rozhodne-li tak volič (a zdá se, že to zdaleka není výjimkou), u kterého způsobilost seznamovat se s utajovanými informacemi prostě

není, a generální pardon ze zákona na tom nic nezmění. Uteče-li pak závažná utajovaná skutečnost, může často jít i o život právě tomu zpravodajci, případně i dalším lidem.

Druhou zásadní změnou je pak návrh na zavedení druhého stupně mimoexekutivní kontroly pro činnost zpravodajských služeb. Jednalo by se o kontrolní orgán, jehož členy (celkem 5) by volila Poslanecká sněmovna z řad soudců nebo bývalých soudců vyšších obecných soudů či bývalých soudců Ústavního soudu, a to na dobu 5 let. Tyto osoby by musely mj. splňovat podmínky nestrannosti a neslučitelnosti funkcí a mít oprávnění ke styku s utajovanými informacemi stupně Přísně tajné.

Tento kontrolní orgán 2. stupně by na základě podnětu kontrolního orgánu 1. stupně (výše zmiňované kontrolní orgány Poslanecké sněmovny, které působí v základním stupni kontroly jim podřízených zpravodajských služeb) nebo z podnětu vlády prováděl kontrolu v oblasti dodržování právních předpisů zpravodajskou službou při výkonu její zákonem působnosti a kontrolu dodržování základních lidských práv a svobod. Jednal by tak v případě podezření z nezákonných postupů a v rámci kontroly by byl oprávněn od zpravodajské služby vyžadovat zprávu o nakládání s osobními údaji poskytnutými z evidencí, registrů a databází veřejné správy. Kontrolní činnost

© lassedesignen - Fotolia.com

NEZÁVISLÍ KONTRÓLOŘI

budou moci kontrolovat jenom to, co samotní zpravodajci, ve spolupráci s předsedou vlády, budou chtít, navíc z vlastního podnětu vůbec nic.

by se vztahovala i na neukončené akce, tj. mohla by vstupovat do tzv. živých kauz. Jestliže tento kontrolní orgán v rámci kontroly zjistí skutečnosti, které nejsou v souladu s právními předpisy, navrhne příslušnému řediteli zpravodajské služby nebo předsedovi vlády či příslušnému členu vlády, aby přijali opatření k jejich odstranění. Pokud kontrolní orgán zjistí podezření ze spáchání trestného činu, oznámí to nejvyššímu státnímu zástupci. O výsledcích kontroly informuje kontrolní orgán také původce podnětu.

Potud návrh v podstatě vychází, i když omezeně, vstříc volání odborné veřejnosti po zefektivnění kontroly zpravodajských služeb. Návrh však zároveň počítá s tím, že tuto kontrolu by bylo možné omezit, a to velmi zásadně.

KONTROLA ANO, ALE...

Jednak počítá s tím, že přímo právní předpis stanoví informace, které budou z poskytnutí kontrolního orgánu vyloučeny, např. informace, jejichž sdělení by mohlo zmařit rozpracované akce, ohrozit samotné zpravodajce, bezpečnost jiných osob či porušit požadavky zahraničních partnerů. To jsou velmi neurčitá kritéria, která mohou být snadno zneužitelná v zabránění kontrole. Navíc i z těch informací, na které bude mít kontrolní orgán ze zákona nárok, bude zpravodajská služba oprávněna se souhlasem předsedy vlády vyčlenit informace, jejichž sdě-

lení by ohrozilo strategické bezpečnostní, zahraničněpolitické nebo významné ekonomické zájmy ČR, a odmítnout jejich předání kontrolnímu orgánu. Neboli nezávislí kontrolóři budou moci kontrolovat jenom to, co samotní zpravodajci, ve spolupráci s předsedou vlády, budou chtít, navíc z vlastního podnětu vůbec nic.

Na jednu stranu lze chápat, že zde mohou existovat objektivní důvody, proč výše definované informace neposkytovat. Návrh však nezavádí žádné mechanismy, které by bránily tomu, aby takto velmi obecně definovaná kritéria pro odmítnutí poskytnutí informací nebyla svévolně zpravodajskými službami zneužita k zabránění jakékoli kontroly, kde služba bude vědět, že má problém. Je třeba odmítnout, až na zcela ojedinělé výjimky, tezi, že ZS mají takovou moc, takové možnosti a tak superspolehlivé a vynikající pracovníky, že nikdo jiný, vůbec nikdo jiný, se na to, co vlastně aktuálně dělají, podívat (samozřejmě při dodržení velmi striktních bezpečnostních pravidel) nemůže, protože každý jiný bez výjimky by byl větší bezpečnostní riziko než oni sami.

Návrh dále zmiňuje kontrolní pravomoci kontrolního orgánu druhého stupně v souvislosti s osobními údaji získanými z evidencí, registrů a databází veřejné správy. Nezmiňuje však již osobní údaje, které by služba získala jinými prostředky (např. odposlechy či využitím zpravodajské techniky). V tuto chvíli těžko říct, zda jde o záměr, nebo jen o nejasnou formulaci v textu.

KONTROLA NEKONTROLA

Závěrem je třeba upozornit na řadu dalších úskalí, která byla podrobně dis-

kutována už před 6 lety a na které zdá se se zapomíná. Přináší to mnoho dalších otázek. Budou kontrolóři (bývalí soudci) za svoje funkce placeni? Pokud ano, do jaké výše? Budou mít nějaký úřad? Jakou ponesou odpovědnost? Jak získají nejpřísnější bezpečnostní prověrku? Bude mezi nimi vůbec někdo, kdo vlastní zpravodajské činnosti opravdu rozumí? Kontrolóři, kteří kontrolované problematice nerozumí, v nejlepším případě nikdy nic nekontrolují, spíše však napáchají škody. Proč vlastně nediskutujeme také o aktivních či bývalých státních zástupcích, význačných důstojnících a generálech z bezpečnostní komunity i dalších odborně a morálně fundovaných osobnostech? Těch otázek by mohla být ještě celá řada.

Velmi podstatným a kontrolovaným parametrem by mělo být dodržování věcné a teritoriální působnosti. Tedy kde konkrétní ZS může a musí působit a čím se může a musí zabývat. Je vůbec utnout letitý nešvar českého koaličního vládnutí, kdy každá z rozhodujících vládních stran chce nějakou „svou“ zpravodajskou službu, kterou si tak nějak přes „svého“ ministra či premiéra řídí, úkoluje a kontroluje? Pokud ne, pak asi skutečně funkční a zcela nezávislá kontrola nebude. Navíc nebude-li jasně stanovena věcná a teritoriální působnost, pak nebude na stole ani základní diskuse o tom, kolik vlastně ZS nezbytně potřebujeme, za kolik a proč.

A tak se vracíme na začátek k pohádce o chytré horáky. Ona přišla dle zadání, ani ve dne, ani v noci, ani ustrojená, ani nahá, ani pěšky, ani na voze. Premiér předložil návrh kontroly zpravodajských služeb, který se, nebude-li výrazně dopracován, zdá být také takovou kontrolou nekontrolou. Bude-li to tak, pak jsem přesvědčen, že kromě některých zástupců zpravodajských služeb (vždyť co může být pro ně lepší zpráva než schválené další pravomoci a na obzoru další éra nové, opět nefunkční kontroly) a několika věrných poslanců premiéra za tento návrh nepochválí nikdo.

Platy učitelů:

Nízké a příliš rovnostářské

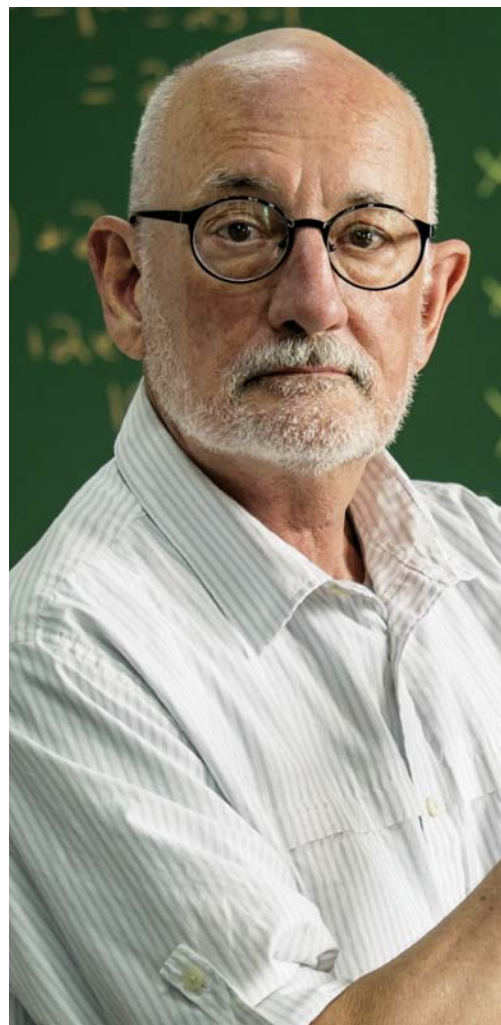
Záříjová studie autorů z CERGE-EI poukazuje na setrvalé nízké platy učitelů základních škol¹. Studie vychází především ze srovnání učitelských platů s platy v jiných profesích vyžadujících vysokoškolské vzdělání. Studie přichází k málo překvapivému zjištění: učitelské platy jsou málo atraktivní.

PAVOL MINÁRIK | Autor je vedoucím katedry ekonomie vysoké školy CEVRO Institut

Důsledkem je pak klesající kvalita uchazečů o toto povolání, což může mít dlouhodobě negativní dopady na českou ekonomiku. Spíše okrajově studie zmiňuje jiný problém, a to přílišné rovnostářství v odměňování učitelů.

Průměrný plat učitele v regionálním školství nedosahuje ani 60 % průměrného platu vysokoškoláka. Česká republika je v tomto ohledu výrazně pod průměrem zemí OECD a horší poměr

najdeme pouze v Maďarsku a na Slovensku. Samozřejmě lze diskutovat o jiných parametrech učitelského povolání, a to jak v mezinárodním, tak i v domácím srovnání. Z hlediska velikosti tříd nebo počtu odučených hodin za rok se však Česko od průměru OECD výrazně neodchyluje. Ve srovnání s domácími vysokoškoláky lze jistě poukázat na nadstandardní rozsah dovolené (rozšíření dovolené z 5 na 8 týdnů představuje cca

6,6 % pracovního času, tj. zvýšení platu na odpracovaný den přes 7 %) nebo relativní stabilitu zaměstnání ve veřejném sektoru ve srovnání se soukromými společnostmi.

ZVYK JE ŽELEZNÁ KOŠILE

Zajímavé jsou však jiné parametry učitelských platů. Zmíněná studie ukazuje na velmi pozvolný růst platů v průběhu kariéry, výrazně pomalejší než v jiných profesích platové (veřejné) i mzdové (soukromé) sféry. Zkušenosti či jiné kvality zvyšující se v čase tedy nejsou v peněžním ohodnocení učitelů reflektovány. Dalším specifikem je nízký podíl odměn v poměru k platům, opět nejen s ohledem na jiné profese mzdové, ale i platové sféry. Lze se jen doha-

© Burlingham - Fotolia.com

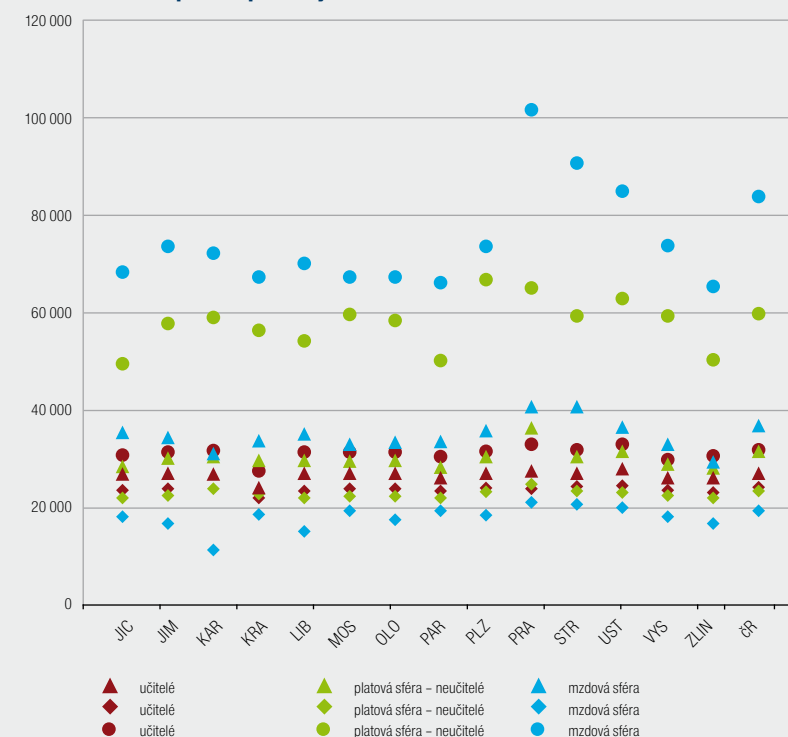
PRŮMĚRNÝ PLAT UČITELE

v regionálním školství nedosahuje ani 60 % průměrného platu vysokoškoláka

dovat, zda je příčinou nemožnost měření učitelských kvalit, neschopnost vedoucích pracovníků tyto kvality měřit nebo jen neochota prolomit zavedené rovnostářské zvyklosti.

Současný systém odměňování učitelů též ignoruje regionální rozdíly. Jak je patrné z grafu, zatímco platové a mzdové ohodnocení se napříč českými kraji liší – někdy i výrazně – platy učitelů jsou téměř stejné. Mediánový

Graf 1 Srovnání platů napříč kraji

Zdroj dat: Informační systém o průměrném výděлку (odkaz: <https://www.ispv.cz/>)

plat učitele v Zlínském kraji se výrazně neliší od mediánového platu jiných vysokoškoláků, naproti tomu v Praze je rozdíl výrazný. Tyto diference pravděpodobně nejsou primárně regionální, ale jdou mezi městskými a venkovskými oblastmi. Zatímco v Praze či Brně bude učitel jedním z nejhůře placených vysokoškoláků, v kdekteré vesnici může patřit k platové špičce.

Ještě obtížněji se měří rozdíly napříč kvalifikacemi. Lze se oprávněně domnívat, že alternativní příležitosti učitelů třeba cizích jazyků nebo informatiky budou výrazně lukrativnější než jejich kolegů s jinými specializacemi. Současný systém odměňování tyto odlišnosti v nákladech obětované příležitosti nereflektuje. Podobně lze vysokou feminizaci základního školství vysvětlit – mimo jiné – i s odkazem na odlišné ohodnocení mužů a žen v jiných profesích. Alternativní náklady mužů jsou zkrátka vyšší než alternativní náklady žen.

SELEKTIVNÍ ODMĚŇOVÁNÍ NUTNOSTÍ

Jak uvádí zmíněná studie, zvyšování platů, ač žádoucí, je velmi obtížné. Plošné zvyšování platů je problematické v situaci permanentního strukturálního deficitu. Selektivní zvyšování naráží na rovnostářské tradice ve školství a chybějící kritéria hodnocení kvality a výkonů učitelů. Pokud však mají vyšší výdaje do školství vést k zvýšení kvality, selektivní odměňování je nutností. Dlouhodobé plošné zvyšování platů sice může přilákat relativně schopnější učitele, pro ty stávající však bude představovat pouze čistou rentu. Selektivní odměny by naproti tomu vytvořily pozitivní pobídky jak pro potenciální, tak pro stávající učitele. Otázkou zůstává, zda vůbec existuje skutečná politická vůle odměňování učitelů řešit.

1 odkaz: <http://idea.cerge-ei.cz/zpravy/platy-ucitelu-ceskych-zakladnich-skol-setr-vale-nizke-a-neatraktivni>

Studujte prestižní vysokou školu v centru Prahy!

Atraktivní obory s výborným uplatněním!

- **Ekonomie – Hospodářská politika (Bc.)**
- **Politologie a mezinárodní vztahy (Bc., Mgr.)**
- **Obchodněprávní vztahy (Bc., Mgr.)**
- **Veřejná správa (Bc., Mgr.)**
- **Bezpečnostní studia (Mgr.)**
- **Master of Public Administration (MPA)**

CEVROINSTITUT

[vysoká škola]

PRÁVO, POLITOLOGIE, EKONOMIE
PRESTIŽ, VZDĚLÁNÍ A ÚSPĚCH

cevroinstitut.cz